
М. КОЛОДЯЖНИЙ

старший науковий співробітник сектору дослідження проблем запобігання злочинності Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

УДК 344.13

Військові злочини в Україні: детермінація та запобігання

У статті на підставі вивчення наукової літератури й нового законодавства, що стосується реформування Збройних Сил України, проведена класифікація детермінант військових злочинів, а також запропоновані основні напрями щодо їх запобігання.

Ключові слова: військові злочини, злочини проти встановленого порядку несення та проходження військової служби, детермінація, причини та умови військових злочинів, запобігання військовим злочинам.

Коло детермінант, що продукують (причини) та обумовлюють (умови) злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби, є достатньо широким і дослідити усі з них навряд чи можливо. Однак необхідно виділити основні причини та умови, від яких залежать рівень і поширеність сучасної злочинності військовослужбовців. Для доступності вивчення й легкості сприйняття їх треба розподілити на кілька груп.

В юридичній літературі існують різні підходи до класифікації детермінант військових злочинів. Одним із підходів

є дроблення детермінант указаних злочинів на групи, причини та умови кожної з яких відповідають певному життєвому шляху особи злочинця-військовослужбовця. Наприклад, М. І. Карпенко виділяє причини та умови, пов'язані із допризовним періодом, тобто проходженням строкової служби, чи несенням військової служби за контрактом; детермінанти, пов'язані з умовами військової служби, та виключно військові детермінанти [1].

Указані групи причин та умов цілком охоплюються детермінантами на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях,

що відповідають діалектичному співвідношенню загального, особливого та одиничного [2, с. 31].

Причини та умови на *макрорівні* є різноманітними і включають різні за характером сфери життя й суспільні відносини: соціальні, економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, соціально-психологічні, культурно-виховні та ін. На сучасному етапі реформування Збройних Сил України особливо значущими серед них можна виділити такі: 1) глибока соціально-економічна й фінансова криза у державі, наслідки якої безпосередньо стосуються недостатнього бюджетного асигнування Міністерства оборони України, соціального забезпечення військових та їх сімей (за показником утримання одного солдата Україна посідає одне з останніх місць у Європі) [3; 4; 5]; 2) дисбаланс соціальної функції держави, внаслідок чого збережені надмірні пільги і привілеї військових не відповідають суттєвому скороченню реального державного фінансування Збройних Сил України [6, с. 16]; 3) штучне гальмування законодавчого процесу щодо нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців, через що втрачається престижність професії захисника Вітчизни; 4) моральний занепад українського суспільства; 5) аномія та беззаконня, що процвітають у багатьох сферах життя, природно виявляються й у середовищі військових; 6) прорахунки й непослідовність реформи Збройних Сил України та ін.

Причини цього рівня також були підсумовані у Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Про стан та

перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України», затверджених постановою Верховної Ради України від 5 липня 2012 р. Зокрема, в них наголошується на тому, що: а) недостатні обсяги бюджетного фінансування потреб оборони (не перевищує 1% валового внутрішнього продукту) не забезпечують підтримання оборонного потенціалу на належному рівні; б) неефективно використовуються ресурси, що виділяються для підтримання бойової готовності і боєздатності військових формувань; в) здійснюються зволікання із звільненням Міністерства оборони України від виконання невластивих йому функцій, є недосконалим використання земель оборони та вивільнення у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України військових містечок; г) недоліки кадрової політики призводять до зростання плинності офіцерського складу, неуккомплектованості первинних офіцерських посад і як наслідок – до зниження професіоналізму військових кадрів; д) прояви корупції у Збройних Силах України, у тому числі серед вищого командного та начальницького складу, призводять до руйнівних наслідків військової сфери; е) відсутність необхідних соціальних і фінансово-економічних умов призводить до неефективності заходів щодо переведення військових формувань на комплектування за контрактом [7] та ін.

Детермінанти, що є притаманними *мікрорівню* вказаної групи злочинів, характерні саме для середовища військових, пов'язані, окрім іншого, з особливостями їх стосунків щодо проходження та несення військової служби,

а також побутових відносин. До них належать: 1) психологічні проблеми, що можуть виникнути через тривале знаходження в одностатевому колективі; 2) психічні відхилення, які можуть стати результатом виснажливих фізичних навантажень у юнаків-солдатів та їх позасімейного військового, іноді жорсткого, виховання; 3) природна концентрація в лавах військових, як правило, молодих людей, які не змогли реалізувати себе професійно; 4) наявність у минулому в частини солдат проблем із законом, що відбивається на їх свідомості та поведінці; 5) невисокий рівень культури частини військових, навіть офіцерів; 6) десоціалізований, дисфункційний характер військово-соціального середовища [8, с. 11]; 7) незадовільна соціальна зрілість окремих військовослужбовців; 8) недостатня профілактична робота військових командирів і начальників з особовим складом; 9) свідоме замовчування про факти нестатутних відносин з метою збереження звання та продовження військової кар'єри; 10) неякісна організація побуту військовослужбовців; 11) оцінка результатів діяльності військових командирів за кількісним підходом (порушення Статуту, вчинення злочинів, факти «дідівщини»); 12) наявність традиційної для чоловічого колективу (наприклад, військові у частинах, засуджені у колоніях) «кругової поруки», що заважає інформуванню про вчинені злочини компетентні органи та посадові особи [1] тощо.

Причини та умови на *індивідуальному рівні* пов'язані із детермінуванням певного злочину, що вчинений конкретною особою-військовослуж-

бовцем. Логічно, що цей рівень безпосередньо формується під впливом причин та умов рівнів, указаних вище. Отже, детермінантами конкретного одиничного військового злочину є: 1) матеріальні труднощі військових, які вчинили корисливі злочини через незадовільне соціальне забезпечення і соціальний захист їх сімей; 2) психічні й психологічні відхилення при вчиненні насильницьких злочинів, сформовані у військовослужбовців як до, так і під час несення служби; 3) вживання алкоголю, наркотиків [9]; 4) правовий нігілізм; 5) незадовільна педагогічна й виховна робота військових командирів з конкретними підлеглими, які потребують підвищеної уваги та наставництва; 6) недостатня кількість військових психологів і невідповідність форми й змісту їх діяльності викликам сучасної армії [10] та ін.

Запобігання злочинам проти встановленого порядку несення або проходження військової служби теоретично й практично може здійснюватися на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Їх різнохарактерні заходи спрямовані на усунення або хоча б суттєве обмеження дії причин та умов військових злочинів, відповідно на макро-, мікро- та індивідуальному рівнях.

Реалізація *загальносоціальних* заходів запобігання злочинам у военній сфері є першочерговим завданням Уряду та Міністерства оборони України і пов'язана передусім із реалізацією положень нової редакції Воєнної доктрини України [11], затвердженої відповідним Указом Президента України 8 червня 2012 р. На розвиток положень

Воєнної доктрини України було зроблено ще один фундаментальний нормативно-правовий акт у воєнній сфері – Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року, затверджену 29 грудня 2012 р. відповідним Указом Президента України. Ця Концепція передбачає науково обгрунтоване, послідовне (у два етапи) реформування і розвиток Збройних Сил України на найближчий час [12].

На першому етапі (2013–2014 рр.) планується оптимізувати склад і чисельність Збройних Сил, звільнити їх від виконання невластивих функцій, вивільнити надлишкове військове майно, укомплектувати військові частини, підвищити рівень соціальних гарантій військовослужбовців та забезпечити соціальний захист осіб, які звільняються з військової служби у зв'язку з реформуванням. За роки незалежності України 2012 р. став з економічної точки зору переломним, оскільки було вперше фактично виділено з державного бюджету на видатки Міністерства оборони України 14,7 млрд грн (0,98 % від ВВП України). Однак і цього обсягу коштів замало, оскільки для сталого розвитку Збройних Сил України потрібно 1,45 % ВВП (21,8 млрд грн). Також необхідно структуру видатків військової сфери наблизити до найкращих світових стандартів, згідно з якими співвідношення видатків на утримання військових, їх підготовку та розвиток озброєння й військової техніки має виглядати відповідно 50 % : 20 % : 30 % (в Україні у 2012 р. це співвідношення було таким: 82 % : 5,7 % : 12,3 %) [13].

Другий етап (2015–2017 рр.) виконання зазначеної Концепції пов'язаний із забезпеченням та здатністю військ до своєчасного реагування на загрозу прикордонного збройного конфлікту, нарощуванням оперативних можливостей в особливий період для відсічі збройної агресії, переходом до комплектування Збройних Сил виключно військово-службовцями за контрактом (у 2012 р. співвідношення військових строкової служби та контрактників було 50:50, тому у 2014 р. має бути звільнений останній військовий строкової служби), приведенням показників підготовки, технічного оснащення, всебічного забезпечення і рівня грошового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил до показників збройних сил провідних європейських держав. Так, мінімальне грошове забезпечення контрактника першого року служби (1463 грн) є майже удвічі меншим ніж середня заробітна плата в Україні та найнижчим порівняно із середньою заробітною платою в інших галузях [14, с. 43]. Це актуалізує необхідність не лише модернізації української армії, а й кардинальної зміни утримання, грошового й соціального забезпечення військовослужбовців, що, безперечно, сприятиме обмеженню соціально-економічних детермінант військових злочинів на макрорівні.

Як відзначається у спеціальному виданні «Біла книга – 2012. Збройні Сили України», підготовленому Міністерством оборони та Генеральним штабом Збройних Сил України, у межах загальносоціального запобігання військовим злочинам потребує утвердження в особового складу Збройних Сил і молоді

патріотизму, духовності, моральності, формування національної гідності, психологічних і військово-професійних якостей, необхідних для виконання завдань за призначенням. На це спрямовано заходи Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах на 2012–2017 рр. та Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах. Наприклад, у 2012 р. у сфері військово-патріотичного виховання, культурно-виховної, просвітницької роботи та організації дозвілля військовослужбовців і членів їх сімей у Збройних Силах організовано і проведено більш як 9 тис. заходів, у тому числі освячено православні храми, налагоджено співробітництво із капеланськими службами іноземних держав, здійснено паломництво до святих місць як в Україні, так і за кордоном [14, с. 40–42]. Але цю роботу слід продовжувати далі й нарощувати її результати.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам проти встановленого порядку несення або проходження військової служби складається із сукупності відмінних за своїми суб'єктами, об'єктами запобіжної дії та характером заходів, спрямованих на усунення чи обмеження дії причин та умов передусім на мікрорівні. До них можна віднести такі основні профілактичні напрями діяльності, як: 1) посилення діяльності щодо боротьби із корупцією у військовій сфері, особливо пов'язаної з відчуженням військового майна, земель оборони, освоєнням чималих коштів, виділених на виконання заходів державних цільових програм, вирішенням кадрових питань [15]; 2) підвищення якості розкриття й розслідування злочинів, які

вчиняються передусім військовими старшого й вищого офіцерського складу; 3) суворий відбір кандидатів на військову службу за високими професійними, етичними та моральними якостями; 4) вироблення в офіцерів та особового складу Збройних Сил непримиреного ставлення до проявів нестатутних відносин та інших порушень законодавства у воєнній сфері; 5) проведення командирами профілактичної роботи з особовим складом з метою недопущення кримінальних проявів корисливого й насильницького характеру; 6) підвищення фахового рівня військових начальників та офіцерського командного складу, включаючи оновлення методик корекційного впливу на особовий склад; 7) тісне співробітництво військових формувань з громадськими організаціями, які б допомагали військовим захищати їх права (робота Громадської ради при Міністерстві оборони України, громадський патронаж окремих військових частин); 8) розширення кримінологічної поінформованості військовослужбовців про випадки вчинення злочинів у військовій сфері та юридичні наслідки для винних (особливо які пов'язані із призначенням кримінальних покарань у виді позбавлення волі на певний строк) та ін.

Індивідуальне запобігання військовим злочинам полягає у вивченні, діагностуванні, оцінці та, по можливості, нейтралізації обставин, що мають чи можуть мати криміногенний характер, у поведінці чи найближчому оточенні конкретного військовослужбовця.

Із соціально-економічної точки зору індивідуальне запобігання проявляється у матеріальній допомозі конкретному

військовому з боку керівництва військової частини чи з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо адресної шефської допомоги (забезпечення житлом (за статистикою, кількість безквартирних військовослужбовців, які перебувають на квартирному обліку у пільгових списках станом на 2012 р., становить 19,2 тис. осіб [14, с. 46]), посилення пенсійного, медичного забезпечення, надання санаторного лікування).

Із психологічного аспекту індивідуальне запобігання злочинам військових пов'язано із необхідністю створення спеціальних психограм на конкретну

особу та її подальшого порівняння із моделями оптимального набору різних за ступенем криміногенності рис, необхідних для ймовірного вчинення військового злочину за певних умов. Це дозволить військовим психологам здійснити прогноз поведінки конкретного солдата чи офіцера [16, с. 19].

Із педагогічної позиції цей запобіжний напрям охоплює виховний процес, що має здійснювати командир, військовий начальник із конкретними представниками так званої групи ризику найбільш психічно нестійких солдат, а також проведенням із ними відповідної корекційної роботи.

Список використаної літератури

1. Карпенко М. І. Причини і запобігання злочинам проти встановленого порядку несення військової служби (військовим злочинам) / М. І. Карпенко // Юрид. наука. – 2012. – № 10. – С. 61–70.
2. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
3. Чимишенко С. М. Соціальний захист військовослужбовців / С. М. Чимишенко // Фінанси України. – 2005. – № 11. – С. 46–51.
4. Орленко С. Людина зі зброєю. Незахищений захист. Законодавчі недоліки у сфері соціального захисту військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил / С. Орленко, Ю. Прудов // Віче. – 2005. – № 2. – С. 62–65.
5. Щербінін О. Удосконалення законодавства щодо соціального захисту військовослужбовців: сучасний стан та перспективи / О. Щербінін // Право військової сфери. – 2007. – № 1. – С. 19–21.
6. Прудов Ю. О. Фінансово-правові засади соціальних гарантій військовослужбовців в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ю. О. Прудов ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2007. – 22 с.
7. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України» : постанова Верховної Ради України від 05.07.2012 р. № 5086-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – № 25. – Ст. 263.
8. Дзобань О. П. Соціалізація військовослужбовця в умовах трансформації українського суспільства (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : 09.00.03 / О. П. Дзобань ; Харків. військ. ун-т. – Х., 2000. – 16 с.
9. Пузиревський С. Б. Проблеми запобігання військовим злочинам / С. Б. Пузиревський // Вісн. ХНУВС. – 2010. – № 4. – Ч. 1. – С. 128–134.
10. Алещенко В. І. Становлення військової психології та перспективи розвитку / В. І. Алещенко // Вісн. Нац. акад. оборони України. – 2009. – № 3. – С. 114–120.
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 08.06.2012 р. // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 45. – Ст. 1750.

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року «Про Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року» : Указ Президента України від 29.12.2012 р. № № 772/2012 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 9. – Ст. 326.
13. Основні напрями реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року. – К. : Мін-во оборони України, 2013. – 22 с.
14. Біла книга – 2012. Збройні Сили України. – К. : Мін-во оборони України ; Ген. штаб Збройних Сил України, 2013. – 77 с.
15. Серета Г. Запобігання і протидія корупційним проявам – один із основних пріоритетів діяльності прокуратури з нагляду за додержанням законів у війсьній сфері / Г. Серета // Вісн. прокуратури. – 2013. – № 4. – С. 13–19.
16. Пузиревський Є. Б. Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є. Б. Пузиревський ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 21 с.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2013.

Колодяжний М. Военные преступления в Украине: детерминация и предупреждение

В статье на основе изучения научной литературы и нового законодательства, касающегося реформирования Вооруженных Сил Украины, проведена классификация детерминант военных преступлений, а также предложены основные направления по их предупреждению.

Ключевые слова: военные преступления, преступления против установленного порядка несения и прохождения военной службы, детерминация, причины и условия военных преступлений, предупреждение военных преступлений.

Kolodyazhny M. War crimes in Ukraine: determination and prevention

In the article on the basis of study of scientific literature and new legislation on the reform of the Armed Forces of Ukraine, the classification of the determinants of war crimes, as well as the basic directions to prevent them.

Keywords: war crimes, crimes against the established order and the bearing of military service, determination, the causes and conditions of war crimes, the prevention of war crimes.